

KALBAK-TAŞ XX (A 43) VE KALBAK-TAŞ XXI (A 44) YAZITLARI YA DA ESKİ TÜRKLERDE OKURYAZARLIK

Nurdin USEEV*

Özet

Makalede Dağlık Altay'daki Kalbak-Taş yazıtlarından Kalbak-Taş XX (A 43) ve Kalbak-Taş XXI (A 44) yazıtları ele alınarak üzerinde yeni okuma ve anlamlandırma teklifleri ileri sürülmüştür. 'ig(e)n: b(e)z(e)g(e)li / b(e)z(e)gli: k(a)r(i)m n(e) y(e)g (o)l: (e)ş(i)k b(e)n y(e)g (e)r (Geyikleri bezemek için / bezeyen elim ne iyi! Eşik ben iyi erim)' şeklinde okunan ve anlamlandırılan Kalbak-Taş XXI yazıtının 'ig(e)n(i)g: b(e)d(i)zg(e)li: uz (e)rm(i)ş (Geyik (resimlerini) resmetmede ustaymış)' şeklinde okunan ve anlamlandırılan Kalbak-Taş XX yazıtı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Yani Eşik adlı kişi yazıtlar bulunan kayaya üç geyik resmini çizmiş ve bu resimler hoşuna gitmiştir. Bunu da yazıt şeklinde belirtmiştir. Daha sonra burasını ziyaret eden birisi bu resimleri görmüş ve yazıtı okumuştur. Geyik resimleri onun da hoşuna gitmiş ve Eşik'in dediklerine katılarak onun resim çizmede usta olduğunu yansıtan yazısını yazmıştır. Diyalog şeklindeki ve günlük hayatı içeren bu yazıtlar Eski Türklerde okur yazarlık oranının ve yazı kültürünün yüksek olduğunu göstermesi açısından önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köktürk harfli yazıtlar, Altay yazıtları, Eski Türkler, okur yazarlık, uz, bezemek.

THE INSCRIPTIONS KALBAK-TASH XX (A 43) AND KALBAK-TASH XXI (A 44) OR LITERACY IN OLD TURKS

Abstract

In this article were handled inscriptions Kalbak-Taş XX (A 43) and Kalbak-Taş XXI (A 44) which found in Alrai and have been suggested. Mountainous Altai in Article 43 of the calpain-Stone article (calpain-Stone XX) and 44 (calpain-Stone XXI) by discussing the new proposals on readings and meanings on this inscriptions. Is thought to be that the inscription Kalbak-Tash XXI which read and interpreted as 'ig(e)n: b(e)z(e)g(e)li / b(e)z(e)gli: k(a)r(i)m n(e) y(e)g (o)l:(e)ş(i)k b(e)n y(e)g (e)r (What better my hand that decorated the deers! I am, Ahmet is good soldier)' associated with the inscription Kalbak-Tash XX which read and interpreted as 'ig(e)n(i)g: b(e)d(i)zg(e)li: uz (e)rm(i)ş (He is skillful on to image deers)'. So the person named Ahmet draw a three deer picture on the rock and he liked these pictures. This idea was expressed in the form of inscription. Then someone who visited here saw the pictures and read the inscription. He liked the pictures too and he attended to Eşik. After all he wrote the inscription where he said that Eshik is skillful on to image deers. This inscription in the form of a dialogue which contains everyday life events is important in terms of showing that the literacy rate and culture of writings of ancient Turkish is high.

Keywords: Old Turkic inscriptions, Altay inscriptions, Old Turks, literacy, skillful, to decorate.

* Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, nuruseev@gmail.com

Ø. Giriş:

Bugün sayısı 101'e ulaşan Dağlık Altay yazıtlarının büyük kısmı kayalara kazınmış küçük yazıtlardır. Bu yazıtların büyük kısmı da gruplar şeklinde bulunmakta ve bulunduğu yere göre adlandırılmaktadır. Bunlardan sayısı bakımından en çok olanı Kalbak-Taş yazıtları adıyla bilinen yazıtlardır. Çüy yolunun 721. kilometrinde yer alan Kalbak-Taş kayasında bulunan bu yazıtların sayısı 30'a ulaşmıştır. Kalbak-Taş yazıtları içerik bakımından çeşitlilik arz etmektedir. Zira inanç içerikli yazıtlardan günlük konularda yazılmış yazıtlara kadar birbirinden farklı pek çok yazıt bulunmaktadır. Bu makalemizde Kalbak-Taş yazıtlarından Kalbak-Taş XX (A 43) ve Kalbak-Taş XXI (A 44) yazıtları ele alınarak bu yazıtlar üzerinde yeni okuma ve anlamlandırma teklifleri ileri sürülmüştür. Makalede ileri sürülen yeni okuma ve anlamlandırmalardan hareketle bu yazıtların birbiriyle ilişkili olduğu ifade edilmiştir.

1. Yazıtlar Hakkında Genel Bilgiler:

Ele alınan yazıtlar İ. L. Kızlasov tarafından III. kaya şeklinde tarif edilen kayanın üzerindedir. Kalbak-Taş XX (A 43) yazıtı 1987 yılında V. D. Kubarev tarafından bulunmuştur. Söz konusu yazıt uzunluğu 27,9 cm olan dikey şeklindeki bir satırdan oluşmaktadır. Yüksekliği 1,2-4 cm olan 18 harften ibarettir. Kalbak-Taş XXI (A 44) yazıtı da 1987 yılında V. D. Kubarev tarafından bulunmuştur. Söz konusu yazıtın uzunluğu 64 cm olan, son kısmı sola eğik dikey şeklindeki bir satırdan oluşmaktadır. Yazıtın yüksekliği 2,3-4,7 cm'dir ve 25 karakterden ibarettir.

a) Yazıtların Fiziki Durumu ve Paleografisi:

Yazıtların durumu genel olarak iyidir. Paleografik açıdan ilgi uyandıran durum ünsüz sesleri bildiren harflerin kalın ve ince ünlülerle kullanılan şekillerinin yazımında düzenin olmamasıdır. Örneğin: Kalbak-Taş XX. yazıtında geçen $\Gamma\Upsilon\text{)}\text{)}\text{X}\text{)}\text{X}$ kelimesindeki g sesi ince ünlülerle kullanılan $\text{)}\text{)}\text{X}$ harfi ile yazılması gerekirken kalın ünlülerle kullanılan $\text{)}\text{)}\text{X}$ harfiyle gösterilmiştir.

b) Yazıtların Yeri/Koordinatı:

Onguday rayonu,

Çüy yolunun 721. kilometresinde yer alan Kalbak-Taş kayasındadır.

Uydu: 4

Enlem: N 49°24.030'

Boylam: E 86°49.092'

Yükseklik: 826 m

Fix: 3D, HDOP 2.3

2. Yazıtlar Üzerindeki Önceki Çalışmalar:

Yazıtlar üzerinde D. Vasilyev, İ. L. Kızlasov ve L. N. Tıbıkova, İ. A. Nevskaya, M. Erdal okuma ve anlamlandırma işlemi yapmışlardır (Vasilyev, 1995, s. 91-97; Kızlasov, 2003, s. 71-74, s. 74-78; Kızlasov, 2002, s. 120; Tıbıkova vd., 2012, s. 86-87, s. 88-89).

2.1. Kalbak-Taş XX yazıtı Üzerindeki Okuma ve Anlamlandırmalar :

a) Vasilyev'in Okuyuşu:

aa) Okuyuşu:

igeniñ: bediz kan eli: uz ermiş:

ab) Tercümesi:

Tanrıya ait güzel han ülkesi ustaca yarat(ıl)mış.

b) Kızlasov'un Okuyuşu:

ba) Transliterasyonu:

i(i) g n² g : b² d² z γ l² i(i) : u(o) z r² m š²(s²) ä(a)

bb) Okuyuşu:

(j)ig (i)n(i)g : b(e)d(i)zγ(a)li : uz (e)rm(i)š

bc) Tercümesi:

(O) iyi damgayı çekeli usta oldu.

c) Tıbıkova, Nevskaya ile Erdal'm Okuyuşu:

ca) Transliterasyonu:

I/s² g² n² g² : b² d² z g¹ l² I : U z r² m š¹ A

cb) Transkripsiyonu:

(ä)šg(i)n(i)g : b(ä)d(i)z(ä)gli/ b(ä)dz(ä)g(ä)li : uz (ä)rm(i)š a

cc) Tercümesi:

(O) kořmaktā olan hayvanları ustaca çekermiř.

2.2. Kalbak-Taş XXI yazıtı Üzerindeki Okuma ve Anlamlandırılmalar:**a) Vasilyev'in Okuyuşu:****aa) Okuyuşu:**

iğü biçig ili: kara bölöñ ili

ab) Tercümesi:

Tanrıyı öven yazıtlar ülkesi, Kara Tibetli ülkesi(dir).

b) Kızlasov'un Okuyuşu:**ba) Transliterasyonu:**

i g ü(ö) : b² z g l² i : q r¹ m n² j² g l² : s²(š²) k b²(m?) n² j² g ŋ(ä?p?)

bb) Okuyuşu:

iğü : b(e)z(ä)g(ä)li : q(a)r(a)m(i)n j(e)g(i)ŋ(?) : ...j(e)g(i)ŋ(?)

bc) Tercümesi:

Yazıcı (?) (yazıtı) kazıyalı (?) kötülüğümü iyiliğın, benim...iyiliğın (temizledi) (?).

c) Tıbkova, Nevskaya ile Erdal'm Okuyuşu:**ca) Transliterasyonu:**

I/s² g² Ü : b² z g² l² I : k¹ r¹ m n² y² g² l² : s² k² b² n² y² g² p

cb) Transkripsiyonu:

(ä)šgü b(ä)z(ä)g(ä)li : k(o)r(u)m n(ä) y(e)g(ö)l : ...

bc) Tercümesi:

Keçileri bezemek için kaya ne iyi! ...

3. Yazıtlar Üzerinde Yeniden Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri:

3.1. Kalbak-Taş XX (A 43) Yazıtı:

a) Yazıtın Ashı:

1. ^ > ʃ > : ʃ ʃ (ʃ × ʃ : ʃ ʃ ʃ ʃ

b) Yazıtın Transliterasyonu:

e/a ʃ² m r² z o/u:ı/i l² g¹ z d² b²:g² n² g² ı/i

c) Yazıtın Okunuşu:

ig(e)n(i)g: b(e)d(i)zg(e)li: uz (e)rm(i)ş

d) Yazıtın Tercümesi:

Geyik (resimlerini) resim etmek için (resim etmede) ustaymış.

e) Notlar:

Durumu çok iyi, harflerinin yazımı çok net olan bu yazıtın okunmasında bilim adamları arasında birlik sağlanmayan kelime bu ilk dört harften oluşan ʃ ʃ ʃ ʃ harfler kümesidir. Bu harfler kümesini İ. L. Kızlasov (y)ig inig şeklinde okumaktadır. Ona göre (y)ig iyi anlamına gelen bir kelime ise, in de damga anlamını vermektedir (Kızlasov, 2003, s. 72). Ancak buna üç nedenle katılmak mümkün olmamaktadır. Birincisi, Orhun ve Yenisey yazıtlarında yeg, yig kelimesi hep ʃ?, ʃʃ? şeklinde yazılmıştır (Alyılmaz, 2005, s. 119, 129, 139; Useev, 2011, s. 506, 610). İkincisi, yazıt bulunan kaya üzerinde herhangi bir damga bulunmamaktadır. Dolayısıyla yazıt-kaya resmi anlam, kompozisyon birliği bulunmamaktadır. Eğer yazıtı yazan kişi birisinin damgayı çektikten sonra usta olduğuna dikkat etmişse buna sebep olarak güzel, görkemli bir damganın bulunması lazımdı. Üçüncüsü, söz konusu yazıtın üstünde bulunan ve aralarında ilişki olduğunda şüphe olmayan Kalbak-Taş XXI yazıtında da ʃ ʃ ʃ ʃ şeklindeki ve ele alınan kelime ile aynı kelime olduğunu düşündüğümüz bir kelime bulunmaktadır. Tıbıkova vd. bu harfler kümesini eşginig şeklinde okumuşlardır (Tıbıkova vd., 2012, s. 86-87). Yani ilk harfi ı/i seslerini bildiren ʃ harfi değil s sesini gösteren l harfi olarak ele almaktadırlar. Ancak buna katılmak mümkün değildir. Çünkü yazıt tarafımızdan yerinde incelediğindedir söz konusu harfin ı/i seslerini bildiren ʃ harfi olduğu açıkça görülmüştür. D. Vasilyev bu harfler kümesini igen şeklinde okumuştur (Vasilyev, 1995, s. 93). Biz de bu harfler kümesini igen şeklinde okumayı önererek “geyik, hayvan” anlamına gelen bir kelime olduğunu düşünüyoruz. Böyle bir kelime

Köktürk harfli yazıtlarda, Eski Uygurca metinlerde ve Karahanlıca eserlerde yer almamaktadır. Ancak adı anılan yazıtlarda, metinlerde yer almaması Köktürkçede böyle bir kelimenin yok olduğu anlamına gelmeyebilir. Çünkü bildiğimiz gibi yazılı metinlerde bütün kelimeler yer almamaktadır. İleri sürdüğümüz kelime o dönem Altay'da oturan boyun yerli ağız diline özgün kelime olabileceği gibi kullanımdan düşmekte olan arkaik kelime de olabilir. Dolayısıyla kelimenin okunuş biçiminden, yazıtın genel anlamından ve özellikle yazıtla birlikte aynı kayada yer alan kaya üstü tasvirlerden hareketle biz bu kelimeyi **igen** şeklinde okuyarak “geyik, yabancı hayvan” anlamına geldiğini düşünüyoruz. ʃ harfini de /+ig/ yükleme hâli eki olarak açıklamak mümkündür.

Anlam bakımından tartışma doğuran durum **bedizgeli** kelimesindeki /-GAII/ zarf-fiil ekidir. Bilindiği gibi bu ekin iki görevi vardır: 1. asıl eylemin amacını ifade eder, 2. asıl eylemin başlangıç noktası olan bir eylemi, hareketin başlama zamanını ifade eder (Kononov, 1980, s. 132; Tekin, 2003, s. 176). İ. L. Kızlasov ele alınan yazıtta bu ekin ikinci görevde kullanıldığını, yani zaman, eylemin başlangıç noktasını bildirdiğini, “-dan beri” anlamına geldiğini düşünmektedir. Ancak buna katılmak Eski Türkçenin dil mantığı, gramer özelliği açısından mümkün değildir. Eğer bu ek gerçekten zaman bildiren, “-dan beri” anlamında kullanılsaydı, o zaman bir cümle şeklindeki bu yazıt görülen geçmiş zamanla bitmeliydi. Yani cümle “bedizgeli uz boltı” şeklinde olmalıydı. İ. L. Kızlasov bu cümlede **boltı** değil **ermiş** kelimesinin geçmesini yazıtı yazan kişinin bu faaliyete, net olarak söylersek damgayı çeken kişinin bu damgayı çektikten sonra usta olduğuna doğrudan şahit olmadığına bağlamaktadır (Kızlasov, 2003, s. 73). O zaman “Onun usta olduğunu nerden öğrendi?” sorusu ortaya çıkar. Bize göre bu ek /-mak için/ /-mada/ anlamına gelen birinci görevinde kullanılmıştır. Yazıtı yazan kişi kaya üzerindeki geyik resimlerini görmüş, bu resimlerin güzelliğine, resim eden kişinin ustalığına hayran olarak “Geyik (resimlerini) resmetmek için (resmetmede) ustaymış” anlamına gelen yazıtı yazmıştır.

3.2. Kalbak-Taş XXI (A 44) Yazıtı:

a) Yazıtın Aslı:

ʃʃ ʃʃ ʃʃ ʃʃ: ʃʃ ʃʃ ʃʃ ʃʃ: ʃʃʃʃ ʃʃ: ʃʃʃʃ

b) Yazıtın Transliterasyonu

r² g² y² n² b² k² s²: l² g² y² n² m r¹ k¹: i/i l² g² z b²: n² g² i/i

c) Yazıtın Okunuşu

ig(e)n: b(e)z(e)g(e)li / b(e)z(e)gli: k(a)r(ı)m n(e) y(e)g (o)l:(e)ş(i)k b(e)n y(e)g (e)r

d) Yazıtın Tercümesi

Geyikleri bezemek için/bezeyen elim ne iyi! Eşik ben iyi erim.

e) Notlar

Üzerinde ilk durmamız gereken durum $\aleph\aleph$ şeklindeki ilk harfler kümesinin son harfidir. İ. L. Kızlasov ile Tıbıkova bu harfi **ö/ü** seslerini bildiren \aleph harfi olarak açıklamışlardır (Kızlasov, 2003, s. 76; Tıbıkova *vd.*, 2012, s. 88-89). Ancak bize göre bu harf ele alınan yazıtın diğer yerlerinde de kullanılan \aleph harfinin sol tarafındaki alt çizgisi silinmiş şeklidir. Yazıt yerinde incelendiğinde ya da nitelikli resmine bakıldığında söz konusu kısmının sonradan oluşan çatlak, yapılan müdahelerden dolayı silindiği görülmektedir. Bize göre bu harfler kümesi Kalbak-Taş XX yazıtında da geçen ve *geyik* anlamına gelen **igen** kelimesidir. $\aleph\aleph$ harfler kümesi Tıbıkova *vd.* tarafından **k(o)r(u)m** şeklinde okunarak “kaya” diye tercüme edilmiştir (Tıbıkova *vd.*, 2012, s. 88-89). Bir bakımdan bu şekilde okumak ve anlamlandırmak doğru gözükmemektedir. Ancak **korum** kelimesinin anlamı ile yazıt bulunan kaya arasında fark bulunmaktadır. **Korum** kelimesi “taş yığını, kaya parçası, taş parçası” anlamına gelmektedir (Nadelyayev *vd.*, 1969, s. 460). Bugünkü yaşayan Türk dillerinde de **korum** kelimesi daha çok *kayadan parçalanan taş, taş yığını* anlamına gelmektedir (Yudahin I, 1985, s. 409; Koç *vd.*, 2003, s. 292). Kırgız Türkçesinde bu kelimeye isimden fiil yapma /-TA-/ ekinin getirilmesi ile **korumda-** fiili yapılmıştır. Bu fiil de “büyük taşlarla bastır-; (mezar kazma olanağı olmadığı zaman) büyük taşlarla mezar oluşturarak ölüyü yer üstünde göm-” anlamına gelmektedir (Yudahin I, 1985, s. 409). Bir başka deyişle bize göre **korum** kelimesinin yazıt bulunan ve 2.5 metre yüksekliğinde, 1.5 metre genişliğinde olan kayayı bildirmesi mümkün değildir. Üstelik Köktürk harfli yazıtlarda kaya hep **kaya** kelimesi ile verilmektedir. Örneğin, Yenisey yazıtlarından E 39 Ak-Yüs ‘beñkü kaya (*Ebedî kaya*)’, E 111 Tepsey II ‘bedizlig kaya (resimli kaya)’, E 138 Kara-Yüs II ‘kızıl kaya ebim kayaka bitidim (Kızıl kaya, evim kayaya yazdım)’ yazıtlarında üzerine resimler, yazılar kazınan kayalar **kaya** kelimesi ile verilmektedir (Useev, 2011: 620, 627, 643). Bundan dolayı $\aleph\aleph$ harfler kümesini **k(a)r(ı)m** şeklinde okuyarak **el** anlamına gelen **karı** kelimesine /+ım/ iyelik ekinin getirilmesiyle yapıldığını ve *elim* anlamına geldiğini düşünüyoruz. Bunun gerçeğe yakın olduğunu bu yazıtın hemen altında yer alan Kalbak-Taş XX yazıtının genel anlamı da destekler gibidir. Yani ele alınan yazıtta geyik resimlerini resmeden şahıs geyik resmini resmetmede elinin ne kadar iyi olduğunu belirtmiş, altındaki Kalbak-Taş XX yazıtında da ‘Geyik (resimlerini) resim etmek için (resim

etmede) ustaymış' denilerek burasını ziyaret eden, geyik resimlerini görerek kaya resimlerini çizen şahıs onun dediklerini doğrulamaktadır.

Bir diğer üzerinde durulması gereken durum **beze-** fiili olarak okunan X◇ harfler kümesine eklenen ve ek olduğu düşünülen ʃʃ harflerinin okunmasıdır. Bu harfler Tıbıkova *vd.* yaptığı gibi /-mak için/ anlamına gelen /-geli/ eki olabileceği gibi /-gli/ sıfat fiili eki olarak da okunabilir. Bu durumda kelime “bezeyen, süsleyen, resim eden” anlamına gelen **bezegli** kelimesi ortaya çıkar.

Yazıtların İçeriği ve Eski Türklerde Okur-Yazarlık Oranı:

Altay yazıtlarının çoğu kaya üstü tasvirlerle birlikte geçmektedir. Aralarında anlam ve kompozisyon bütünlüğü olan yazıtlar ile kaya üstü tasvirlerin içerik bakımından uyuşması sıra dışı değildir. Buna L. N. Tıbıkova, İ. A. Nevskaya ve M. Erdal da dikkat çekerek, bazı Altay yazıtlarının kaya üstü tasvirleri yorumlamakla okunacağını ve anlamlandırılacağını ifade etmektedirler (Tıbıkova *vd.*, 2012, s. 23). Ele alınan yazıtlarda da yazıt-kaya üstü tasviri birliği, bütünlüğü söz konusudur. Genel anlamda ziyaret yazıtı içerikli olan bu yazıtlar aynı kaya üzerinde bulunmakla birlikte anlam bakımından da ilişkilidir. Eski Türkler için dinî inanç açısından büyük önem arz eden ve ziyaret edilen; bundan dolayı sayısı binlere ulaşan kaya üstü tasvirleri ve 30 yazıtı barındıran Kalbak-Taş dağı yol üzerinde bulunmaktadır. Bugün Çüy traktı adı altında bilinen bu yolun eskiden de canlı bir yol olması muhtemeldir. Böyle olunca bu yoldan değişik sosyal yapıya, farklı eğitim düzeyine sahip kişiler geçmiştir. Kalbak-Taş dağı ziyaret eden ve bu yoldan geçen insanlar kayalar üzerine değişik içeriğe sahip yazıtları yazmışlardır.

Bizim yazıtlar üzerinde yaptığımız çalışmalara, okumamıza ve yaptığımız tercümeyle göre Kalbak-Taş XXI (A 44) yazıtı ilk olarak yazılmıştır. “ig(e)n: b(e)z(e)g(e)li / b(e)z(e)gli: k(a)r(ı)m n(e) y(e)g (o)l:(e)ş(i)k b(e)n y(e)g (e)r” şeklinde okunarak “Geyikleri bezemek için / bezeyen elim ne iyi! Eşik ben iyi erim” diye anlamlandırılan bu yazıt Eşik adlı birisi tarafından yazılmıştır. Bu kişi yazıtları barındıran kayaya boynuzlu üç geyik resmini resmetmiştir. Sonra gerçekten de güzel olan ve kendisinin yaptığı geyik resimleri hoşuna gitmiş, “Geyikleri bezemek için / bezeyen elim ne iyi! Eşik ben iyi erim” diye kendisinden razı olarak bunu yazı şeklinde kayaya kazımıştır. Daha sonra burasını ziyaret eden ya da bu yerden geçmekte olan bir kişi bu resimleri görmüş; resimleri çeken Eşik adlı kişinin kendisinden razı olduğunu belirten yazısını okumuştur. Geyik resimleri onun da hoşuna gitmiş, geyik resimlerini çizen Eşik’in geyik resimlerini resmetmede elinin iyi olduğunu belirtip onun yazdığına katılarak bu görüşünü

‘ig(e)n(i)g: b(e)d(i)zg(e)li/: uz (e)rm(i)ş (Geyik (resimlerini) resmetmek için (resmetmede) ustaymış)’ diye kendi görüşünü kaydetmiştir.

Görüldüğü gibi ele alınan yazıtlar sıradan bir kişilerin günlük hayatlarında yazdıkları yazıtlardır. İlginç olan durum bu yazıtların birbiriyle ilişkili, yani diyalog şeklinde olmasıdır. Eşik adlı kişi yazıtlar bulunan kayaya üç geyik resmini çizmiş, çizdiği geyik resimleri de hoşuna gitmiş, bundan dolayı elinin geyik resimlerini çizmede iyi olduğunu yazmıştır. Daha sonra bu resimleri ve yazıyı gören başka bir kişi Eşik’in yazdıklarına katılarak onun geyik resimlerini çizmede usta olduğuna katılmış, bunu da yazı şeklinde belirtmiştir. Bu yazıtların bizim için önemi nedir? Öncelikle yazılar sıradan birileri tarafından günlük konular üzerinde yazılmış yazıtlardır. Bu durum ise Eski Türklerin okuryazarlık oranının yüksek olduğunu; sıradan insanların önemli bir kısmının okuma ve yazabildiklerini göstermektedir. S. G. Klyaştorıny 1970-1980 yılları arasında Moğolistan’da yaptığı saha çalışmalarının sonucunda Köktürk yazısının yaygın olduğunu ve Eski Türk boylarının yaşadıkları toprakların hepsinde aktif bir şekilde kullanıldığını ifade ederek şunları belirtmiştir: “Küçük kaya yazıtlarında profesyonelliğin olmayışı yazıyı bilen ve yazıyı günlük hayatında kullanan insanların sayısının çok olduğunu göstermektedir. Erken Orta Çağ Avrupa’ya kıyaslandığında Türk Kağanlığı’nın tamamıyla okur-yazar olduğunu söyleyebiliriz” (Klyaştorıny, 2005, s. 61). O. F. Sertkaya değişik eşyalar üzerinde de yazıtların bulunduğu dikkat ederek şunları ifade etmektedir: “Türkler çok geniş bir coğrafyada eğitim, öğretim yaptılar. Çünkü yazı, bu taşların, söylediğim malzemenin dışında parada, bardakta, tabakta, çanakta, küpede, yüzükte, bilezikte, kılıcın, bıçağın kabzasında, tabip generalin kemer tokasında, atın geminde, yani günlük hayatta kullanılan nesnelere üzerine yazılarak kullanıldığına göre, süs için yazılmış olması mümkün olmaz. Demek ki o halk, bunu okuyor ve yazıyordu, günlük eşyalarında kullanıyordu” (Sertkaya, 2001, s. 23-37). Ele aldığımız yazıtlar S. G. Klyaştorıny ile O. F. Sertkaya’nın bu dediklerinin bir kanıtı olmakla birlikte bu görüşü değişik açıdan yansıtmaktadır. S. G. Klyaştorıny Eski Türklerde Köktürk yazısının yaygın kullanıldığını kaya yazıtlarının profesyonel olmayan şekilde yazılmasından esinlenerek ifade etmişse, O. F. Sertkaya taş anıtlar dışında günlük eşyalara da yazılmasından yola çıkarak söylemiştir. Ele aldığımız yazıtlarda ise Köktürk yazısının yaygın kullanıldığı sıradan bir kişinin anında bir görüşünü kayaya yazmasından, daha sonra başka bir kişinin de onun yazdığını okuyarak orada yazılanları doğrulayan yazısını yazmasından, bir başka deyişle içerik açısından kanıtlanmaktadır.

Bu yazıtların ikinci bir önemi o dönem Eski Türk toplumunun yazıya verdiği önemini, sıradan insanların kültür seviyesini göstermesidir. Bir başka deyişle iki kişi arasındaki yazı şeklindeki diyalogun kültür seviyesidir. Yazıt bilimciler iyi bilirler, eski yazıların anlamını, önemini bilmeyen, ancak kendilerini kültürlü sayan çağdaşlarımız eski yazıların üzerine adlarını, soyadlarını, kimi sevdiklerini ve bazen utanç verici küfür kelimelerini kazıyarak bu yazıları tahrip etmektedirler. Aşağıda ele aldığımız yazıtlar bulunan kayanın İ. L. Kızlasov tarafından yapılan çizimi verilmiştir (8. res). Bu çizimdeki yazı ve resimlerin yazılış yerine, biçimine dikkat edersek, Köktürk harfli yazıtları yazan Eski Türklerin başkalarının yazılarına ve resimlerine zarar vermemek için özen gösterirken, daha sonra 20. yüzyılda Yudin Vasiliy Osipoviç (Юдин Василий Осипович) adlı çağdaşımızın kendi adını, soyadını ve yazım tarihini çok büyük harflerle eski yazıların ve resimlerin üzerine kazıdığını görürüz. Onun bu yaptığı kaya üzerindeki yazıtların ve resimlerin genel kompozisyonunu bozmuş; yazıtların tahrip edilmesine yol açmıştır. Gördüğümüz gibi bu yazıtları yazan Eski Türkler okuryazar olmakla birlikte yüksek kültüre sahip insanlardı.

Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (2005). *Orhun yazıtlarının bugünkü durumu*. Ankara: Kurmay Yayınevi.
- Kızlasov, İ. L. (2003). *Novosti Tyurkskoy Runologii I, Yeniseyskiye Nadpisi Na Gore Yalbak-Taş (Gorniy Altay)*, Moskova.
- Klyashorniy, S. G. (2005). *Drevnetyurkskiye Runiçeskiye Pamyatniki Kak İstoriçeskiy İstoçnik, II. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresi Bildirileri*, KTMÜ, Bişkek, s. 59-64.
- Koç, K., Bayniyazov, A. ve Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Türkistan.
- Kononov, A. N. (1980), *Grammatika Yazıka Tyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov (VII-IX vv.)*, Leningrad.
- Sertkaya, O. F. (2001). Eski Türkler okur yazar mıydı?, *Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yılı Dönümü-Sempozyum Bildirileri*, Ankara, s. 23-37.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*, 2. basım, İstanbul.
- Tıbıkova, L. N., Nevskaya, İ. A. ve Erdal M. (2012). *Katalog Drevnetyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov Gornogo Altaya*, Gorno-Altaysk.
- Useev, N. (2011). *Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana Tekstter*, Bişkek.
- User, H. Ş. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi*, Konya.

Vasilyev, D. D. (1995). Dağlık Altaylardaki Kalbak-Taş mabedinin Göktürk yazıtları (A. 47, 48, 29, 50), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1993*, s. 91-97.

Yudahin, K. K. (1985). *Kirgizsko-Russkiy Slovar' I*, Frunze.

Yazıtın Çizimleri ve Resimleri

Resim 1: Kalbak-Taş XX (A 43) Yazıtının Çizimi

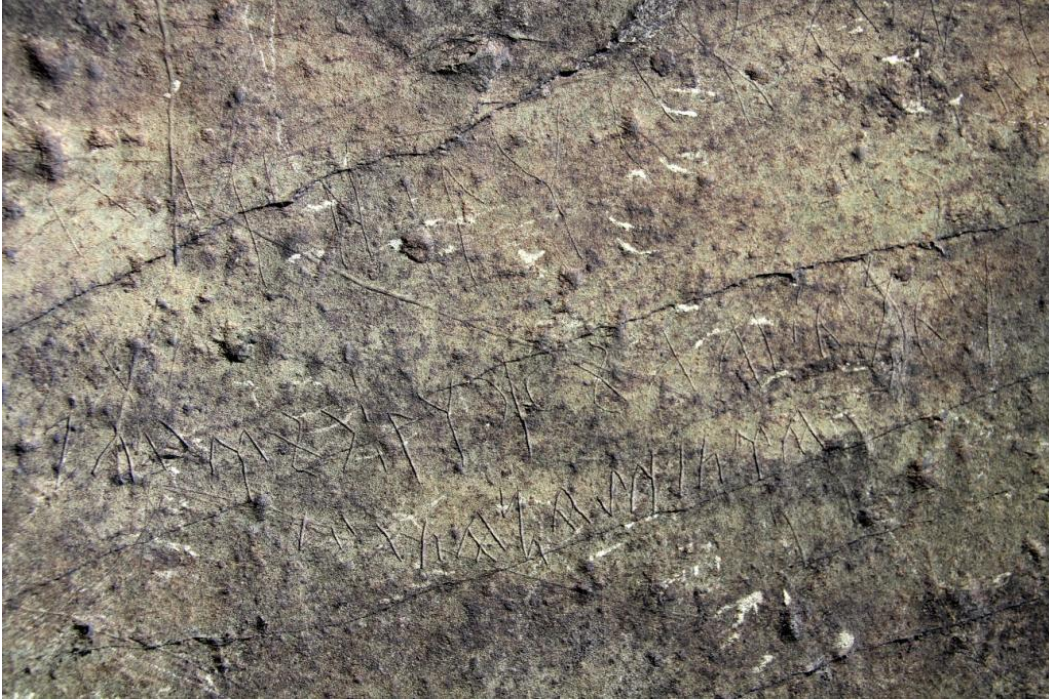

Foto 1: Kalbak-Taş XX (A 43) Yazıtının görüntüsü

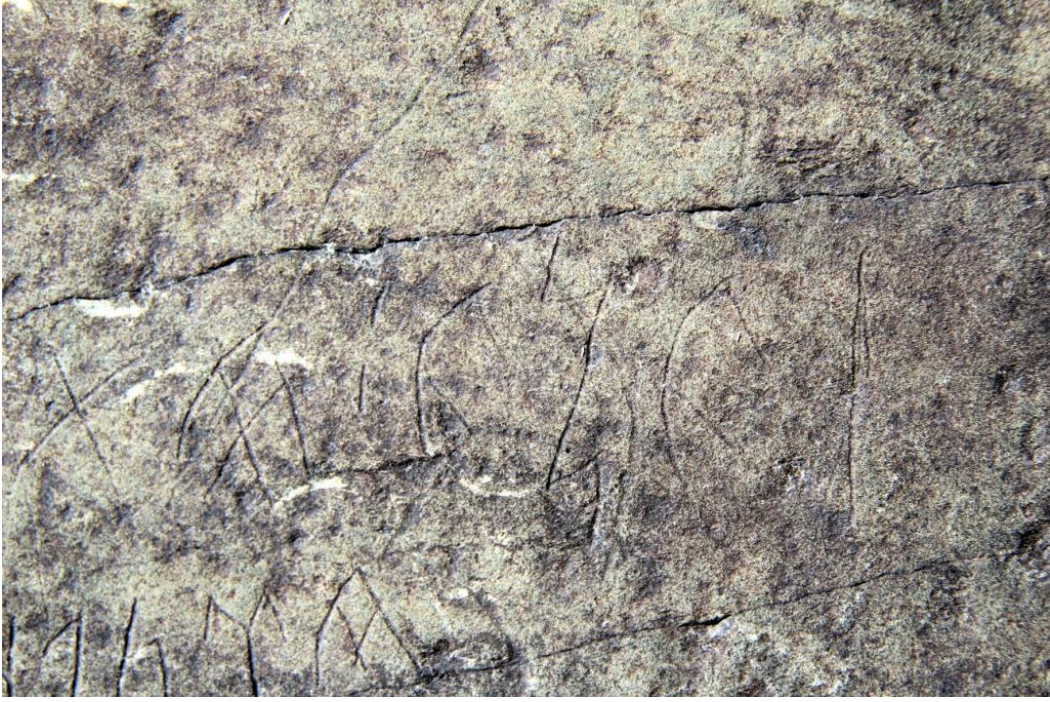
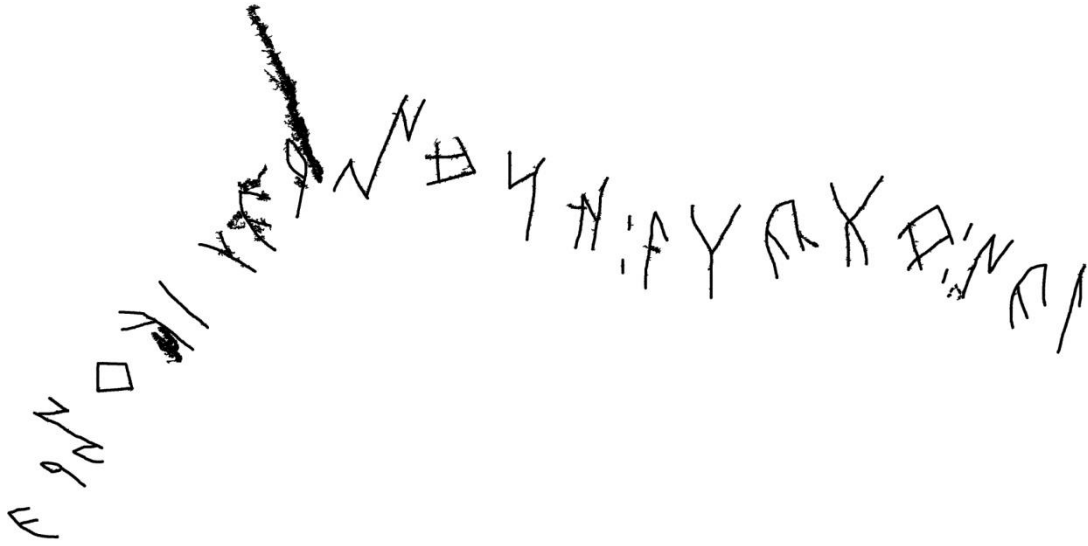

Foto 2: Kalbak-Taş XX (A 43) Yazıtının görüntüsü

Resim 2: Kalbak-Taş XXI (A 44) Yazıtının Çizimi

Foto 3: Kalbak-Taş XXI (A 44) Yazıtının görüntüsü

Foto 4: Kalbak-Taş XXI (A 44) Yazıtının görüntüsü

Foto 5: Kalbak-Taş XXI (A 44) Yazıtının görüntüsü

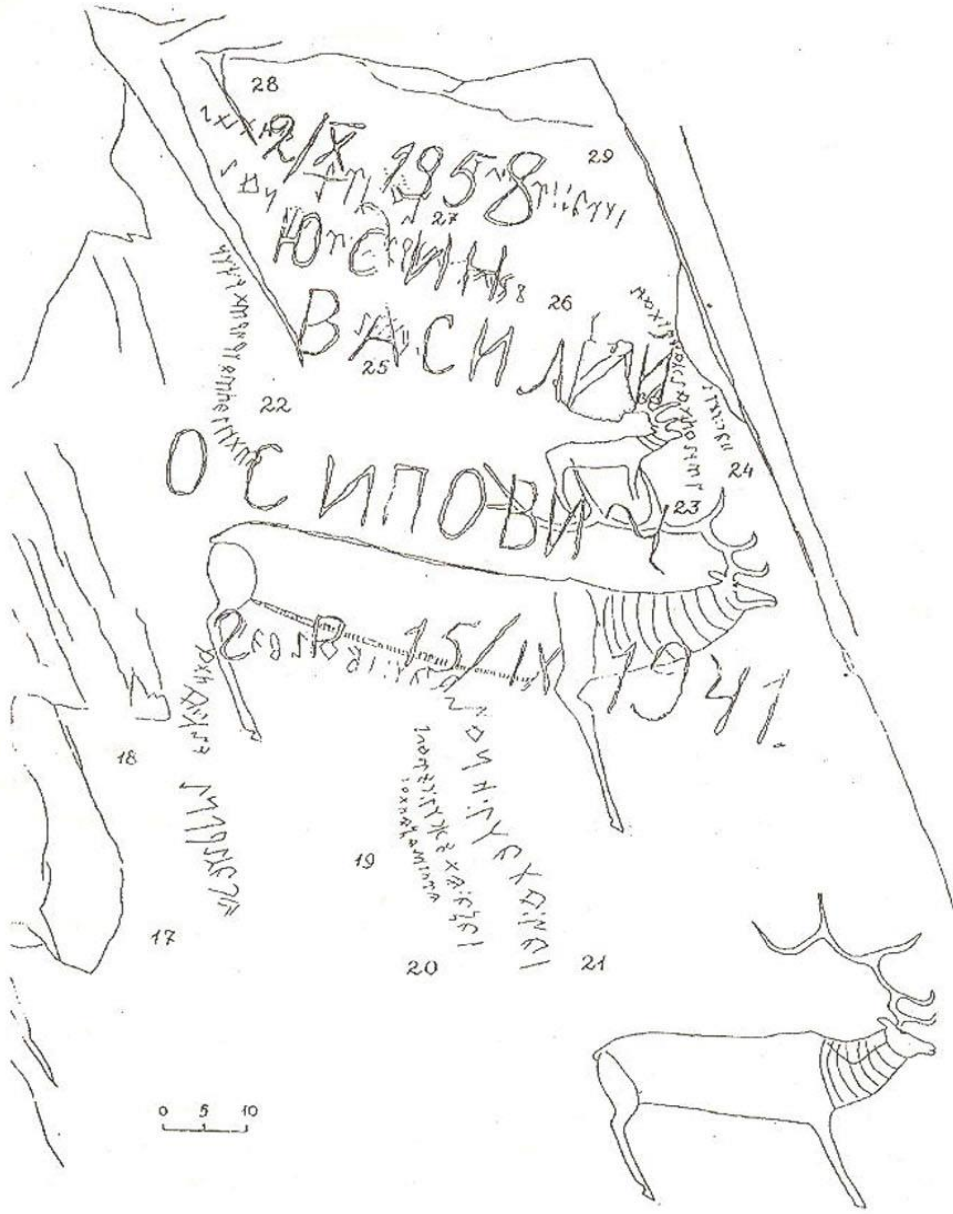

Рис. 21. Ялбак-Таш. Плоскость III. Арабские номера соответствуют римским обозначениям надписей в тексте.